

BUCOVINA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914–1918)

MARIAN OLARU

Die Bukowina im Ersten Weltkrieg (1914–1918)

(Zusammenfassung)*

Der Verfasser des Artikels zeigt, wie die militärischen, politischen, sozialen und ökonomischen Ereignisse aus der Bukowina zwischen den Jahren 1914–1918 in der Nachkriegszeit empfangen wurden. Auf Grund veröffentlichter und unveröffentlichter Quellen werden die wichtigen Informationen über die militärischen Feldzüge zwischen 1914 und 1917 und die Art und Weise, wie diese die Entwicklung der Verhältnisse zwischen der kaiserlichen Verwaltung und den Provinzbürgern, zwischen den letzteren und den Besatzungstruppen des Zarenreichs beeinflussten, hervorgehoben. Im vorliegenden Artikel werden die Absichten der beiden Nachbarmächte gegenüber der Zukunft der Bukowina dargestellt: entweder eine Angliederung der Provinz an einen ukrainischen (galizischen) Staat unter österreichischem Schutz, oder eine Angliederung derselben als Teil Grossruslands. Gleichzeitig werden aus dem Text des Artikels die Umstände, unter denen die politischen und nationalen Projekte der Rumänen und der Ukrainer ins Leben traten, sowie die Kräfte ersichtlich, die in der Vereinigung der Bukowina mit dem Königreich Rumänien (infolge der Entscheidungen des Nationalausschusses vom 27. Oktober und der Beschlüsse des Bukowiner Generalkongresses vom 28. November 1918) mit inbegriffen waren.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Erster Weltkrieg, das Herzogtum Bukowina, politisches und nationales Projekt, Eliten, politische Parteien usw.

Izbucnirea Primului Război Mondial îi găsea pe bucovineni în plină luptă politică și națională. Experiența politică a administratorilor austrieci ai Țării Bucovinei îi îndemna să mențină o stare de continuă fărâmițare a mișcărilor politice și naționale din ducat. În Bucovina se resimțeau reverberațiile disputei dintre Imperiul Țarist și Monarhia Dunăreană, primul sprijinea mișcările naționale ale slavilor și, mai cu seamă, pe sârbii care doreau înființarea unei Serbii Mari¹.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București, Editura Humanitas, 2014, p. 32–35.

Această politică era menită a crea o contrapondere tendințelor austriece în Răsărit, de înființare a unei Ucraine Mari din țările maloruse². Semnele războiului mondial se regăseau și în presa vremii care scria despre potențialul de conflict al Balcanilor, de dezvoltarea deosebită a Germaniei, care revendica un loc demn de potențialul său economic și militar, de visul Rusiei de a ajunge la Cornul de Aur pentru a pune stăpânire pe Bosfor și Dardanele și pe teritoriile stăpânite de austrieci în Europa Centrală, de nemulțumirea Austriei față de Pacea de la București, din 1913, care nu a permis crearea unei Bulgarii Mari – avanpost al intereselor austriece în zonă etc. În acest context este simptomatic comportamentul autorităților din Bucovina, care, încă din aprilie 1914, îi împiedicau pe țărani români să meargă la lucru în Regatul Român, ca măsură asiguratorie pentru o eventuală mobilizare a trupelor³.

În primăvară și vara lui 1914, societatea bucovineană era cuprinsă de bucuria unui „politicianism netrebnic” și nu ne gândim doar la români⁴. Temele care se regăsesc în presa vremii sunt atentatul de la Debrețin unde, în februarie 1914, a explodat o „mașină infernală” în Palatul episcopal de la Hajdudorogh și care l-a ucis pe episcopul rutean Iaczkovicz⁵, încercarea contelui Rudolf von Meran, guvernatorul Bucovinei, de a îmbunătăți relațiile dintre Austria și Regatul României prin vizita la regele Carol I⁶, în încercarea de a păstra România de partea Triplei Alianțe, lupta dintre „democrații” lui Aurel Onciul⁷ și „naționali”, în timp ce Iancu Flondor se retrăsese din viața politică. Din anul 1911 se aplica sistemul Ausgleich-ului, în urma căruia românii își pierduseră întâietatea politică în Ducat. În Dietă au fost aleși 13 deputați naționali, 6 democrați și 3 conservatori, care împreună cu mitropolitul întruneau 23 de mandate, față de 17 deputați ucraineni, 10 evrei, 7 nemți și 6 deputați polonezi. Președinte al Dietei a fost ales Alexandru Hurmuzaki iar vicepreședinte Ștefan Smal-Stocki⁸. Lupta politică și națională a românilor se purta pe toate tărâmurile, pentru că mișcarea ucraineană după ce a

² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 354.

³ *Țăranii români opriți de a merge la muncă în România*, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 15, 20 aprilie 1914. De-a lungul timpului, țărani români din districtele Humor, Suceava, Rădăuți și Siret, pe timpul verii mergeau ca lucrători agricoli în Regatul României, pe moșiile marilor boieri. Încă de pe timpul iernii, țărani încheiau contracte cu „procuriștii” și primeau o sumă de bani, cu care își acopereau o parte din nevoi. Toamna, țărani bucovineni erau angajați la culesul porumbului „în parte”: o parte pentru boier, o parte pentru ei. În felul acesta, estima autorul articolului reprodus de „Neamul românesc” după „Viața nouă”, din Cernăuți, cam 15 000 de țărani pe an își găseau rost în România, aducând 500 de vagoane de porumb și importante sume de bani în Bucovina. Cei ce aplicau în mod abuziv legea emigrărilor ce împiedica pe țărani să lucreze în România erau prefectii de Rădăuți și Suceava. Împotriva acestora se cerea intervenția deputaților Dori Popovici, A. Popovici, Aurel Turcan și a mareșalului țării Al. Hurmuzaki.

⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 338.

⁵ *Cazul de la Dobrișin*, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 7, 23 februarie 1914.

⁶ *Contele Meran la Regele Carol*, în „Viața nouă”, III, 8 (21 februarie) 1914, p. 4–5.

⁷ Aurel Onciul reluate în periodicul ieșean „Viața românească”, vol. XXXI, an VIII, 1913, p. 5–10, teza românzării Bucovinei, pe care o susținuse și în revista „Privitorul”, anul I, nr. 4, 15 mai 1902, p. 3.

⁸ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 337.

cerut paritatea cu românii, mai apoi a cerut „exclusiva conducere”⁹ în domeniul economic prin numirea „democratului” Florea Lupu ca președinte al Băncii Țării. Pe tărâm bisericesc, românii urmăreau să împiedice înfăptuirea întâietății rutenilor în Biserica Ortodoxă a Bucovinei, la a cărei edificare ținea numirea lui Artemon Manastyrski ca episcop-vicar al Bucovinei, cu sprijinul Vienei. În domeniul școlar, prin eforturile Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina pe cheltuială proprie au luat ființă 14 unități școlare particulare spre folosul neamului românesc din provincie, măsură luată după ce românii se considerau dezavantajați de direcționarea fondurilor provinciale mai mult către școlile rutene, precum și eforturile intelectualilor români de a susține o presă pedagogică românească („Școala”), care să servească la afirmarea cultural-națională în provincie¹⁰. În același timp, în presa provinciei, „naționali” reprezentați de ziarul „Viața nouă” împreună cu „Viitorul” și „Gazeta mazililor și răzeșilor bucovineni”, susținuți și de presa din Regatul României, aveau de înfruntat presa ucraineană susținută de gazetele „Bukowiner Post” și „Tagblatt” cu numeroase reverberații în presa vieneză (care îi acuza pe românii bucovineni de iredentism). Cu măsuri diferite, dar urmărind același scop, ultimii doi guvernatori – contele Rudolf von Meran (1912–1916) și contele Joseph von Etdorf (1916–1918) – au încercat să apere cât mai bine interesele imperialilor la această margine de imperiu.

Așa cum aflăm din diverse surse, anii premergători Primului Război Mondial au fost marcați de existența unor „semne” de rău augur. În anul 1909, în Bucovina a fost secetă mare și brumă timpurie (la 1/14 octombrie), în 1910, pe la mijlocul lui ianuarie a apărut pe cer o cometă și în 18 spre 19 mai, de la orele 2 la 4 dimineața, a fost observată cometa Halley, care a determinat o adevărată psihoză colectivă. În anul 1911, în octombrie, a fost observată o altă cometă, care a fost văzută de la orele 22 și până dimineața. În 1912 a plouat foarte mult, încât s-au produs inundații cu mari pagube¹¹ în agricultură, mai ales la culturile cerealiere (în ziarele vremii se preciza că, din 1864, în Bucovina nu mai plouase așa de mult). Anii 1913 și 1914 au fost ploioși, omizile au atacat masiv copacii și molizii au fost atacați de larvele unor fluturi care au dus la uscarea multora dintre aceștia și prin Cernăuți a trecut un stol uriaș de lăcuste, spre Basarabia¹².

Atentatul căruia i-au căzut victime arhiducele Franz Ferdinand și soția sa, Sophie, a surprins pe toată lumea. Oamenii politici ai vremii, partidele politice și notabilitățile provinciei au condamnat unanim acest fapt. Vestea morții a ajuns la Cernăuți noaptea, târziu. „Un steag negru, care flutura pe Palatul Primăriei, anunța

⁹ Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, extras din „Codrul Cosminului”, Cernăuți, VI, 1929, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1929, p. 8.

¹⁰ *Semne bune din Bucovina*, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 6, 16 februarie 1914.

¹¹ Constantin Ursache, *Condica cronică a Parohiei Frătăușul Nou*, în Viorel Dutceac, *Cronica de la Frătăușii Noi*, Suceava, 2011, p. 50.

¹² *Ibidem*.

lumii consternate catastrofa de la Sarajevo¹³ – scria Ion Nistor. Au fost trimise telegrame de condoleanțe foarte numeroase către împăratul Farnz Joseph și Curtea de la Viena, de către autorități, culte religioase, societăți culturale și naționale, oameni politici, notabilități etc. Ziarele locale („Viața nouă”¹⁴, „Foaia poporului”, „Bukowiner Nachrichten”) s-au alăturat acestor manifestări scriind vaste articole despre cei asasinați, despre Austria etc. Autoritățile din Cernăuți au ținut o ședință de doliu. Primarul Cernăuților, Salo Weisselberger, i-a convocat pe membrii Consiliului Local pentru a le aduce la cunoștința cele întâmplate la Sarjevo. La fel au procedat prefectii și primarii orașelor din Bucovina. După cum scria T. Balan, au fost trimise telegrame și contelui Meran, guvernator al Bucovinei, care era și el un Habsburg¹⁵. În numele Țării Bucovinei a trimis o telegramă de condoleanță și mareșalul Alexandru Hurmuzaki. Consistoriul Ortodox al Bucovinei a făcut și el la fel și, la 30 iunie 1914, a ținut o ședință de doliu, hotărând ca în ziua înmormântării familiei princiare „să se tragă în trei rânduri toate clopotele, iar în proxima duminică să se facă Sfânta Liturghie, rugăminte [rugăciune] și panahidă pentru fericitul repaus al adormitului”¹⁶. Cu ocazia aniversării zilei împăratului Franz Joseph, la 18 august 1914, „Viața nouă” a publicat un mesaj (semnat de către deputații imperiali Dionisie cav. de Bejan, Iancu cav. de Cuparenco, dr. Ipolit Tarnavski, dr. Nicu Blându, dr. Dorimendot Popovici, dr. Eusebiu Popovici ș.a.) care afirma că „poporul român din Bucovina, conștient de datoria sa, face jurământ solemn la picioarele Prea Înaltului Tron că va lupta cu cea mai mare abnegație pentru Patrie și Împărat! Toată suflarea românească din Bucovina așterne la treptele Prea Înaltului Tron sentimentele ei de nestrămutată loialitate și profund devotament și jertfă”¹⁷. Într-un text rămas până acum în manuscris, Maximilian Hacman prezintă situația din orașul Cernăuți din acele momente (25 iulie 1914): „La întoarcerea noastră fac propunerea să mergem în oraș pentru a afla dacă n-a sosit, eventual, deja, răspunsul din Belgrad sau chiar decretarea mobilizării. Ajunși în apropierea Templului, ne bate la urechi melodia unui marș militar executat de tariful de muzică al Kaiserkioskului. Am înțeles (!) și o ediție separată a «Tagblattului», pe care o iau din mâna unui străin din apropierea Kaiserkioskului, ne comunică lapidar – cum e textul – totul: Împăratul a decretat mobilizarea parțială. Am rămas adânc emoționat și emoțiunea mea creștea la auzul cântecelor războinice, ale strigătelor de «ura» ale mulțimii [care] umpleau chioșcul și piața, deși de-a dreptul vorbit, entuziasmul acesta zgomotos îmi părea ceva silit, să nu zic artificial, astfel că în emoțiunea mea se strecura și un pic de dezgust. Ne-am întors

¹³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 355.

¹⁴ *Asasinarea arhiducelui moștenitor Francisc Ferdinand și a soției sale ducesa de Hohenberg*, în „Viața nouă”, III, 30 iunie (st. n.) 1914, p. 1–2.

¹⁵ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 11.

¹⁶ *Ibidem*, p. 12.

¹⁷ *18 august 1914*, în „Viața nouă”, III, nr. 136, 16 august (st. n.) 1914, p. 1.

acasă și, culcându-ne, auzeam încă tot strigătele de «ura» ale tinerimii de stradă¹⁸. În ziua de 26 iulie 1914, același autor scria: „Știrile din urmă (26 iulie 1914, n. n. – M. O.), ajunse tocmai la Cernăuți, aduc detalii din care înțeleg că răspunzând Sârbia în mod nesatisfăcător la ultimatumul Austriei, aceasta din urmă e silită să pregătească războiul inevitabil, declararea oficială de război urmând în curând. Citesc și despre manifestarea de simpatie «însuflețită și plină de entuziasm a mii de cetățeni» din seara trecută, precum și de o orațiune patriotică, numai puțin însuflețită, ce a ținut-o deputatul Benno Straucher aseară în Kaiserkiosk și a trebuit să râd. *Vulgus vult decipi* – m-am gândit eu¹⁹».

Austria a declarat război Serbiei²⁰, la 28 iulie 1914, fapt care a neliniștit pe toți bucovinenii, pentru că se aflau în extremitatea estică a Imperiului Austro-Ungar și Cernăuții erau la 30 de km de granița cu Rusia. Surprinzând momentul începutului războiului, preotul Constantin Morariu scria: „La miezul nopții (31 iulie 1914 st. n.) au fost puse în mișcare toate uneltele de alarmă, și eu am fost trezit din somn să dau cheile de la biserică, ca și clopotele să vestească începutul războiului²¹. Aceeași situație este redată de preotul cooperador Constantin Ursache, din Frătăuții Noi: „Despre această complicație nu știa în lume nimic și vineri, în 18/31 iulie era lumea liniștită în Rădăuți, căci de aici nu plecase nime la Serbia. [...] Vineri seara, pe înserate, sună îngrozitoarea trâmbiță de alarmă. Comisarii de la prefectură au venit în goana cailor, pe înserate, cu ordinul de mobilizare generală sosit de la Împăratul [...]. Pe când ne așezam liniștiți la masă, se aud trâmbițele în mod asurzitor. Am sărit, crezând că e foc, dară nu se vede. Îndată după aceea se aude clopotul cel mare sunând sinistru într-o doagă, în ton rar și lung, și înfiorător²². Ordinul de mobilizare a produs consternare în rândul locuitorilor pentru că, din acel moment, războiul devenise o certitudine. Dar „toți se mângâiau că așa un război mare nu poate fi de o durată mai lungă decât cel mult două-trei luni”. „Pe când va cădea frunza, ne întoarcem înapoi”, a zis împăratul Wilhelm²³».

În vederea pregătirii populației și a provinciei pentru război, au fost luate măsuri, pe care Teodor Balan le prezintă în lucrarea *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914–1918*, apărută la Cernăuți, în anul 1923. Viața normală a provinciei, ca și a tuturor europenilor ale căror țări au fost implicate în război, a fost înlocuită cu una plină de privațiuni și greutateți, cu numeroase pericole și limitări ale drepturilor din vremurile de pace.

¹⁸ Maximilian Hacman, *Amintiri din războiul mondial, 25 iulie – 10 octombrie 1914*, mss., SJAN Iași, Fond 1 586, p. 2,

¹⁹ *Ibidem*, p. 3: „Masele vor să fie mințite”.

²⁰ *Manifestul Majestății Sale către popoarele Austro-Ungariei*, în „Viața nouă”, III, nr. 134, 2 august (st. n.) 1914, p. 1.

²¹ Constantin Morariu, *Cursul vieții mele – memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura Hurmuzachi, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (5), 1998, p. 152.

²² Constantin Ursache, *op. cit.*, p. 53–54.

²³ *Ibidem*.

Pentru asigurarea cadrului juridic necesar stării de război, a fost aplicat articolul 14 din legea anului 1867, prin care, pe timpul cât Parlamentul austriac nu se putea întruni, puteau fi emise decrete-legi cu „răspunderea întregului minister”²⁴. Președintele Țării, contele Meran, împreună cu întregul aparat administrativ al provinciei, s-a mutat la Vatra Dornei și a fost supus comenzii militare. Prin decret imperial, comandantul militar putea da dispozițiuni, lansa ordine care trebuiau executate de cei în drept. Astfel, contele Rudolf Meran – guvernator al Bucovinei – „era obligat să primească și să execute astfel de ordine”, nemaifiind supus Ministerului de Interne, ci „vremelnicului comandant al armatei austriece, care opera în Bucovina”²⁵. Comanda Jandarmeriei a fost mutată la Rădăuți și tot aici a funcționat și Consiliul de Război, care pronunța condamnările la moarte²⁶. Au fost suspendate o serie de drepturi și libertăți. Pentru creșterea controlului administrației asupra populației, au fost introduse bilete de liberă trecere care erau eliberate de birourile militare. Trecerea graniței a fost mult îngreunată. Pașapoartele trebuiau vizate de către guvernatorul țării și comandantul militar. Arestarea cetățenilor se putea face imediat și cu respectarea unei proceduri sumare (nu mai era obligatorie existența unui ordin judecătoresc). Se suspenda libertatea de mișcare a cetățenilor, organele statului (jandarmii, poliția, funcționarii prefecturilor) puteau să exileze sau să interzică părăsirea unei localități de către locuitori. Termenul de înmânare a ordinului de arestare a fost prelungit, de la 24 de ore la opt zile. În baza acestor reglementări, statul austriac a putut înființa tabere de concentrare sau de internare, unde cei considerați „suspecți” erau ținuți în condiții precare, trecând de la un funcționar la altul, fără ca să i se comunice motivul pentru care fusese arestat²⁷. În vreme de război, perchezițiile domiciliare puteau fi făcute fără ordin judecătoresc, secretul corespondenței nu mai era asigurat. A fost introdusă cenzura, publicațiile erau strict controlate de autorități și acestea prezentau în lumini favorabile situația militară și pe cea din țară. Manifeste, pliante sau broșuri nu puteau fi editate decât de către autorități. Au fost interzise adunările publice, pe stradă nu puteau circula mai mult de două persoane și nu mai târziu de ora șapte seara, aglomerațiile de oameni au fost interzise, a fost sistată activitatea tuturor societăților culturale și politice, pe străzi patrulau soldați înarmați, care îndemnau la liniște și ordonau stingerea luminii. În urma acestor măsuri viața economică și socială din provincie a avut mult de suferit, încât „Bucovina semăna cu o țară aflătoare în ruină. Tristețea și jalea domneau pretutindeni”²⁸. Pe lângă toate aceste măsuri, austrieccii au suspendat și activitatea curților cu jurați, conform Decretului-lege din 25 iulie 1914, rolul acestora fiind luat de curțile marțiale, „ceea ce însemna o înăsprire simțitoare

²⁴ Teodor Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914–1918*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923, p. 42.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, 357.

²⁷ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 43.

²⁸ *Ibidem*, p. 45.

în judecarea crimelor”²⁹. Pe lângă toate acestea, „cei ce aplicau această legislație, funcționarii, jandarmii și polițiștii se aflau mereu sub presiunea evacuărilor și a numărului mare al dispozițiilor primite. Ei nu mai aveau nici răgazul, nici răbdarea să cugete bine asupra dispozițiilor ce luau. Ei lângă fiecare casă vedeau răsărind dușmanul și în fiecă cetățean vedeau un «spion»”³⁰. Declanșarea războiului a permis autorităților să lovească în mișcările iredentiste din Bucovina, mai ales în cele ale rușilor (malorușilor) și românilor, care împărtășeau aceeași religie, cea ortodoxă, cu ostașii din armata imperială rusă. Lupta trebuia dusă atât împotriva dușmanului extern – Rusia –, cât și a celui intern, cum erau considerate elementele etnice pe a căror fidelitate imperialii nu se bazau în Bucovina, adică erau bănuși de rusofilie, atât rușii (malorușii) cât și românii³¹.

Pentru împlinirea obiectivelor militare în Bucovina, autoritățile imperiale au luat măsura întăririi pazei acestei provincii, aplicând cu asupă de măsură ordinele valabile și pentru celelalte provincii. Colonelul de jandarmi Eduard Fischer, avansat în timpul războiului la gradul de general și decorat ulterior cu Ordinul „Maria Tereza” – cea mai înaltă distincție austriacă³² –, a supus comenzi militare birourile polițienești din Ițcani și Noua Suliță (k. k. Grenzschutz-kommando), care se ocupau de tranzitul persoanelor, pașapoarte, ziare, scrisori, revizuirea bagajelor călătorilor, articole de export și import oprite etc. Încă din anul 1913, Fischer a întărit pichetele de jandarmi cu elemente sigure din rândul naționalităților considerate fidele. În anul 1916, pe frontiera („cordunul”) cu România se aflau 71 de jandarmi de origine evreiască, 14 poloni, 13 ruteni și 27 de români³³. De-a lungul frontierei și în interiorul provinciei, jandarmii trebuiau să îi supravegheze intensiv pe cei „suspecți și iloiali”, pentru a căror depistare se foloseau și rezidenți dispuși să raporteze autorităților. De aceea, „populația civilă din Bucovina, în timpul războiului mondial, a fost spionată pe cât se poate de intensiv. Prin sate umblau confidenții jandarmilor, vorbind intenționat cu fiecare ins pentru a denunța”³⁴. Cât despre „denunțatori” – cum erau denumiți turnătorii în epocă –, sigur că au fost din rândul tuturor grupurilor etnice din Bucovina, dar cei mai mulți au fost recrutați din rândul evreilor, așa cum aveau să scrie diverși autori din perioada interbelică³⁵.

La începutul războiului nu era nicio curte marțială în Bucovina. Cei arestați erau trimiși la prefectură și de aici erau duși la Stanislau („Divisiongericht”), în Galiția. Ceea ce dovedește faptul că suspiciunea față de „trădători” a crescut odată cu insuccesele militare ale imperialilor și prelungirea peste așteptări a războiului.

²⁹ *Ibidem*, p. 46.

³⁰ *Ibidem*, p. 47.

³¹ *Ibidem*, p. 48–50.

³² Erast Tarangul, *Amintiri*, mss., Fond *Erast Tarangul*, nr. 90, Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale (de aici înainte SJAN Iași), p. 19–20.

³³ *Ibidem*, p. 51.

³⁴ *Ibidem*, p. 55.

³⁵ T. Balan, *op. cit.*, p. 68 și passim.

Cu timpul, au fost înființate mai multe curți marțiale în Bucovina, conform principiului că fiecare unitate militară mare putea avea o astfel de curte („k. k. Feldgericht”), compusă din magistrați mobilizați și un judecător-ofițer. În Bucovina au funcționat următoarele curți marțiale: k. k. Feldgericht der Gruppe Oberst Fischer, până în 15 ianuarie 1915, care s-a mutat de la Cernăuți la Gura Humorului și apoi la Vatra Dornei; Gericht des k. k. 35 Landsratum Infanterie Brigade Kommandos, a funcționat din 1914 și până în ianuarie 1915; Gericht der 43 Landwer Infanterie Truppendivision, Curtea Marțială a Brigăzii Lilienhof, în anul 1914; la Cernăuți a fost k. k. Feldgericht Oberstlieutenant Papp, înființată la 5 martie 1915; k. k. și Feldgericht des Etappen Bezirkskommandos Radautz. Astfel de curți au funcționat la Bistrița (când rușii au ocupat Bucovina), Lemberg, Stanislau, Colomeea, Munkacs, Oradea, Nagyvárad, Graz³⁶ ș. a.

Procedurile juridice erau clar determinate, în sensul că, după denunț (era suficient cuvântul unui jandarm, al unui primar sau orice altă notabilitate, n. n. – M. O.), locuitorul din Bucovina era dus la prefectura districtului, apoi transportat din loc în loc, până la curtea marțială care avea să îl judece. De regulă, susținerile denunțatorului trebuiau întărite de martori și, cum denunțatul era judecat departe de locul său de baștină, martorii trebuiau să urmeze același drum, fapt care le era acestora inconvenabil. Acolo, în baza denunțului, judecătorul îl interoga și făcea constatările necesare stabilirii vinovăției celui interogat. Pe baza celor constatate, se intenta proces și se rosteau sentințele. Cum în unele cazuri depozițiile martorilor erau neconcludente, judecătorul îl absolvea de vină pe cel judecat. Însă doar comandantul militar al curții marțiale era cel ce dispunea. Dacă sentința era de nevinovăție, cel judecat nu era lăsat liber, ci comandantul militar dispunea trecerea acestuia în categoria „nesigur” („politisch unverlässlich”, „politic dubios”). Cei considerați vinovați sau infideli imperialilor, din Bucovina și Galiția, au fost trimiși în interiorul țării sau în lagăre³⁷, precum cel de la Thalerhof, Stiria³⁸.

În sate situația nu era cu nimic mai bună decât în orașe. Calea ferată era păzită de soldați (glotași), jandarmii controlau ordinea publică, păzeau podurile și controlau trecătorii. Locuitorii nu puteau merge decât până în satul cel mai apropiat cu bilet de liberă trecere, semnat de primar și de către șeful de jandarmi. Telefonul și telegraful erau folosite doar de armată. În scrisori nu era voie să se scrie nimic despre război, de aceea toate scrisorile erau verificate de cenzură. S-a interzis folosirea unor limbi străine mai puțin cunoscute precum greaca, esperanto sau folosirea stenografiei. Mai târziu, „epistolele simple recomandate” erau deschise la poștă și cele „de bani” se puteau depune doar la Prefectură, după cenzură se puteau

³⁶ *Ibidem*, p. 57–58.

³⁷ *Ibidem*, p. 59.

³⁸ T. Balan, *op. cit.*, p. 134–143, Rodica Iațencu, Marian Olaru, *Bucovineni în Parlamentul României Mari. Adunarea Deputaților, sesiunea 1919–1920* (II), în „Analele Bucovinei”, București, anul XX, nr. 1, 2013, p. 47, nota 3.

sigila în prezența organelor militare cu atribuții în domeniu³⁹. Pentru a simplifica munca cenzorilor, datorită numărului mare de scrisori, au fost tipărite cărți poștale, care costau 1 leu bucata, pe care era trecut la adresă „poșta de câmp X”. Scrisorile astfel adresate erau strânse la Cernăuți. Acolo, o comisie specializată trimitea scrisorile soldaților aflați pe diverse câmpuri de luptă. Pentru că numărul scrisorilor care soseau de pe câmpurile de luptă în localități era foarte mare, de ordinul sutelor, poștașul se suia pe niște bârne, în mijlocul mulții de femei strânse din vreme și striga numele destinatarului.

În condițiile specifice războiului, au fost înființate diverse comitete: de ajutor, agrare, de aprovizionare etc. Cele mai multe din acestea erau formate din intelectualii satului, în frunte cu primarul. Cei rămași acasă erau implicați direct sau indirect pentru efectuarea lucrărilor agricole, susținerea activității de Cruce Roșie, sprijinirea celor infirmi, împărțirea alimentelor și „cenzurarea cererilor femeilor pentru ajutor de la stat”⁴⁰, care erau trimise spre Prefectură pentru verificarea stării materiale a solicitantului.

În Bucovina și în Galiția au fost date și ordine „extraordinare”. Unul dintre acestea prevedea că „nu este voie la niciun caz a trage clopotele bisericesti, a lumina ferestrele, a umbla pe stradă după 7 ore seara, a mâna vitele pe dealuri la păscătoare și a aprinde focurile libere”⁴¹. Publicat în 18 septembrie 1914, acest ordin a fost cunoscut doar de populația aflată sub controlul trupelor austriece, adică de la Siret în jos, partea Bucovinei ocupată de ruși nu a putut cunoaște acest ordin. Mai târziu, în februarie 1915, comanda militară a Armatei VII Pflanzer-Baltin a permis tragerea clopotelor în sudul Bucovinei. Pentru că au fost nemulțumiți de asprimea ordinului amintit anterior, sublinia Teodor Balan în lucrarea citată, comandantii Armengruppenkommando General der Infanterie von Koevess au emis, la 19 august 1914, ordinul care le cerea subordonaților „să părăsească cât de repede obiceiurile din timp de pace”, căci „bunătatea înrădăcinată la trupele noastre și tendința de a ierta nu este la locul ei și e chiar o crimă față de trupele austriece”⁴². Ordinul citat, bazându-se pe documentele din arhiva Armengruppenkommando General der Infanterie von Koevess, dispunea ca fiecare locuitor, asupra căruia se găseau arme sau care avea arme în locuința sa, să fie ucis pe loc, iar localitățile din care s-ar fi tras asupra trupelor austriece să fie înconjurate, incendiate și vinovații să fie uciși pe loc⁴³. Colonelul Fischer, șeful jandarmilor din Bucovina, la fel ca și colonelul Hagauer din Galiția, făcea cunoscute populației, printr-un manifest, următoarele: „comandantii militari fuseseră avizați să ucidă pe loc pe fiecare individ, chiar și atunci când acesta va apărea numai suspect de a fi comis un act de trădare sau de a fi avut o atitudine dușmănoasă statului, irelevant

³⁹ Constantin Ursache, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁰ Teodor Balan. *op. cit.*, p. 61.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 62.

⁴³ *Ibidem*.

de ce fel⁴⁴. Se aplicau articolul 321 din *Codul Militar Austriac* – care prevedea pedeapsa capitală prin spânzurare pentru „spionaj în folosul dușmanului” – și articolul 327, care clasifica drept „crimă contra statului” faptul de a crea un avantaj dușmanului și un dezavantaj „patriei”⁴⁵.

Mobilizarea a fost un prilej pentru verificarea pregătirii autorităților și a populației pentru război. Măsurile luate de autorități în vederea pregătirii de război au creat panică printre locuitori. La începutul războiului, erau supuși ordinului de mobilizare bărbații între 20 și 42 de ani și care trebuiau să se prezinte la unitățile unde au efectuat serviciul militar, în termen de 24 de ore. Preotul Constantin Ureche din Frătăuții Noi scria în condica parohială că „oamenii îmblau pe drum de la o bucată de noapte, ca spre ziua de Paști”⁴⁶ și cum se constituiau în grupuri de mai mulți bărbați mobilizați se duceau la tren. În acea noapte, trenurile circulau din oră în oră, „la serviciul Miliției”⁴⁷. O mulțime de oameni, însoțindu-i pe cei mobilizați, s-a îndreptat spre gărilor de unde plecau trenurile. Imaginea orașului Rădăuți în acele momente e edificatoare: „Iată vine un tren de la munte cu vreo 30 de vagoane de persoane, de bagaje, de vite de tot felul, cu două mașini, suflă din greu și, când se apropie, merge încet și tot mai încet. Poliția și miliția împinge lumea în lături, strigă. Lumea se îndeasă. Un zgomot asurzitor, plâns amar de femei și de copii, strigăte, chiote disperate spintecă văzduhul, mașinile gâfâie până ce, iată-l, în gară oprește. Vagoanele pline de lume și haizașurile și lăițele vagoanelor [erau] pline. În vagoane, o desime care te amețește, căldură mare. Soldații își iau, pe peron, rămas bun de la părinți, de la soții și copii, îi mai sărută o dată cu jale și amar și se urcă în vagoane, câți mai încap. Iar ceilalți rămân, că după o oră vine alt tren”⁴⁸. În această situație, sâmbăta, pe 1 august 1914, autoritățile au luat măsura de a opri călătoria cu trenul pentru persoanele particulare, ce a fost aplicată până la aducerea în unități a tuturor celor mobilizați. Ulterior și civilii au putut circula cu trenul, dar aveau prioritate transporturile militare. De aceea, de la Cernăuți la Rădăuți, trenul făcea câte o zi. Pentru că nu puteau intra toți mobilizați în Cernăuți, glotașii au fost trimiși înapoi, urmând a fi rechemați când au fost întrunite condițiile necesare. La Rădăuți, prefectul a „requisat” toate școlile și instituțiile publice, transformându-le în cazarme și a rechiziționat toate alimentele din oraș pentru hrănirea celor mobilizați⁴⁹.

Armatele care aveau să se înfrunte pe Frontul de Răsărit, respectiv cele austriece și cele rusești, aveau importante deficiențe de organizare, dotare și planificare a operațiunilor. Comandanții armatei țariste mizau pe numărul mare al soldaților, dar sufereau de slaba înzestrare tehnică, datorită numărului redus al

⁴⁴ *Ibidem*, p. 64, 68.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Constantin Ursache, *op. cit.*, p. 54.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 55.

mitralierelor, camioanelor și aeroplanelor. Rușii credeau că statul care avea să arunce mai mulți soldați în luptă avea să învingă în război. În timpul războiului mondial, armatele austriece au dovedit o bună disciplină, dar comandanții militari se pricepeau mai mult la administrație decât la strategie, pentru că ei fuseseră crescuți în cancelarie și mai puțin pe câmpurile de luptă pentru a câștiga experiență⁵⁰.

La începutul războiului, comandamentul austriac de pe Frontul de Răsărit dorea să pornească o amplă ofensivă contra rușilor, pentru care a concentrat trei armate pe teritoriul cuprins între Cracovia și Lemberg. Aceste armate erau: Dankl, Auffenberg și cea condusă de Brudermann. Acesta din urmă trebuia să apere Lembergul. Galiția de Răsărit a fost neglijată, pentru că eforturile principale trebuiau să fie concentrate pentru ofensiva din Nord. Generalul von Koevess avea misiunea de a apăra cu o mică armată Galiția de Răsărit, orașul Zaleszcziki trebuia să fie apărat de Divizia 43. Pentru apărarea Bucovinei au fost mobilizați militarii din Regimentele 23 și 41 de Infanterie și Regimentul 4 Dragoni, toate din Divizia 43. Pentru completarea efectivelor militare, au fost chemați sub arme și glotașii (soldați și ofițeri care își satisfăcuseră serviciul militar), care erau cuprinși în cadrul Brigăzii 35⁵¹, condusă de generalul Münzel⁵². Rușii, știind că Galiția era slab apărată de austrieci, și-au îndreptat atacul spre aceasta. Ei au plasat în fața orașului Lemberg armata condusă de generalul Russki și în Galiția de Răsărit trebuia să opereze armata condusă de generalul Ivanov. Bucovina nu ocupa un loc special în planurile rusești. Aici trebuiau trimise trupe ale armatei conduse de generalul Brussilov, care se afla în pregătire în Basarabia⁵³.

În Bucovina, generalul Münzel își dispusese trupele astfel: de-a lungul hotarului cu Basarabia, între Prut și Nistru operau jandarmii conduși de maiorul Fischer (care avea 50 de jandarmi, 600 de milițieni pedestri și 80 de călăreți). La o depărtare de 10–20 de km de graniță se afla o rezervă la fel de mare ca efective, în timp ce generalul Münzel se oprise în Cernăuți, împreună cu ofițerii de comandă ai brigăzii sale. Cei care au avut inițiativa au fost austriecii, care s-au străduit să-i ia prin surprindere pe ruși, la 6 august (st. n.) au trecut granița și au avut ciocniri cu armata rusă la Balamutca, Colincăuți și Rachitna și, cu mari dificultăți, au ocupat localitatea Noua Suliță. Rușii și-au mobilizat efectivele în localitățile basarabene Larga și Ocnîța și, pe 20 august 1914, au alungat cu ușurință patrurile austriece pătrunse pe teritoriul Basarabiei. Prima luptă pe teritoriul Bucovinei s-a dat la 23 august 1914, pe teritoriul satului Rarancea⁵⁴.

⁵⁰ Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, extras din „Codrii Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Cernăuți, 1929, p. 17.

⁵¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357.

⁵² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 18.

⁵³ *Ibidem*, p. 17–18.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 19.

În duminica de 10/23 august 1914, pe la orele 2 noaptea, trupele rusești au intrat în Bucovina prin mai multe puncte: Noua Suliță, Rarancea, Boian și Toporăuți și „s-a încins prima luptă mare pe front”, care a durat până noaptea târziu. La Boian glotașii au ținut piept rușilor până la sosirea întăririlor de la Zaleszcziki, din partea Regimentelor 41 și 23. Confruntarea a fost deosebită și mulți dintre glotașii bătrâni au murit în înfruntare. Sacrificiul lor a oprit înaintarea trupelor ruse în momentul cel mai critic și au salvat orașul Cernăuți⁵⁵. Operațiunile militare pe Frontul de Răsărit au luat amploare, întinzându-se pe distanță de 140 de km, între Vistula și Nistru, ca apoi să ajungă la 400 km, până la Cracovia. Lupte grele s-au dat timp de opt zile, având localitatea Zaleszcziki drept punct al maximei înfruntări între ruși și austrieci. Urmare a celor întâmplute, „guvernul” și Direcția Fondului Religionar Ortodox s-au mutat la Vatra Dornei, pentru a putea face mai ușor legătura cu Ardealul și Viena, iar Direcția Poștelor s-a mutat la Câmpulung. Rușii forțează din nou la Noua Suliță și amenință orașul Cernăuți. Sub presiunea unei inevitabile cuceriri a capitalei provinciei, evreii părăsesc Cernăuții așezându-se în sudul Bucovinei, pe la neamuri și cunoscuți⁵⁶.

Pe 16/29 august 1914, ca urmare a inevitabilei ocupări a Bucovinei de către ruși, autoritățile primesc ordin să ascundă actele, cărțile, hărțile de valoare și banii și, după selectarea actelor importante și a condicilor, au fost confecționate lăzi din scânduri, care au fost ascunse în locuri numai de jandarmi știute. Sub presiunea evenimentelor, „amploiații” au primit salariile pe 27 august și așteptau evacuarea, iar de pe sediile diverselor instituții au fost date jos firmele.

Pe 30 august 1914 (st. n.), numeroase trupe rusești au ocupat estul Galiției și nordul Bucovinei. Rușii au intrat în nordul Bucovinei prin Toporăuți, Rarancea și Noua Suliță și, la 2 septembrie 1914, se aflau în fața orașului Cernăuți. În retragerea lor, trupele austriece au aruncat în aer podurile de peste Prut (cel de fier a fost dinamitat și cel de lemn a fost incendiat). Mulți dintre cernăuțeni au fugit de teama războiului: președintele Țării cu automobilul, iar pentru ceilalți a fost pus la dispoziție gratuit un tren⁵⁷. Au plecat mai ales funcționarii și impiegații evrei, pe când cei mai mulți creștini au rămas la casele lor – nota Emilian Șlusanschi⁵⁸. Armata austriacă s-a retras spre Storojineț, ocupând poziții până la Vijnița. După retragerea guvernatorului Meran, la Dorna, comanda trupelor s-a mutat la Siret. Așa cum scrie Ion Nistor, un simplu locotenent rus, Pigarewski, a primit

⁵⁵ Constantin Ursachi, *op. cit.*, p. 58.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Constantin Ursachi, *op. cit.*, p. 58: „Lumea, care rămăsese în Cernăuți, la auzul detunăturii (aruncarea în aer a podului de fier de peste Prut, n. n. – M. O.), s-a îngrozit și a fugit în aceeași noapte, plătind până la 300 de coroane pe o birjă până la Rădăuți”. Aceeași situație este consemnată de Emilian Șlusanschi în *Articole, amintiri, mărturii*, ediție îngrijită și notă biografică de Liviu Papuc, studiu introductiv de prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei, p. 107: „Orașul era aproape pustiu. Puțina populație, ce mai rămăsese, se afla încă sub impresia detunăturilor produse de distrugerea podurilor peste Prut”.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 112.

capitularea orașului⁵⁹. La Jucica, la comandantul trupelor ruse s-a prezentat primarul orașului, evreul Salo Weisselberger, Philipp Menczel, editorul ziarului „Allgemeinde Zeitung”, ca interpret de limba rusă, și alte notabilități, alături de Gheorghe Galin, secretar al Consultului României. Atunci, comandantul armatei ruse a cerut să fie împlinite o serie de condiții care priveau, mai ales, deplasarea în siguranță a armatei prin Cernăuți. Armata rusă, condusă de generalul Pavlov și colonelul Ariutinov, a ocupat Cernăuți la 2 septembrie 1914, la orele 6 seara⁶⁰. Au fost întâmpinați de mitropolitul Vladimir de Repta și de primarul Salo Weisselberger⁶¹. Mitropolitul l-a rugat „să nu pustiască satele și să cruțe populația civilă”⁶² și primarul Cernăuților l-a rugat să cruțe orașul. Anunțând că orașul Cernăuți se unește cu Rusia, generalul Pavlov a cerut o contribuție de 600 000 de ruble, care trebuia plătită în 24 de ore. Au fost luați 23 de cetățeni, ca ostateci, până la plata sumei solicitate⁶³. Era un gest demonstrativ, prin care generalul rus dorea să arate cât de nedreaptă era măsura similară luată de austrieci asupra orașului Kamenețk Podolsk, scria Teodor Balan⁶⁴. Ulterior, cererile comandanților ruși au fost retrase. Administrația militară a orașului Cernăuți a fost condusă de căpitanul Kirilenko și, la 15 septembrie, a fost inaugurată administrația civilă a orașului. În fruntea acesteia a fost numit Simeon Evreinov, Alexei Gerowski era adjunctul acestuia, cunoscut rusofil și Temistocle Bocance, intim al lui Gerowski – primar al Cernăuților⁶⁵.

Calea principală de retragere a trupelor austro-ungare a fost valea râului Moldova. În aceste condiții și, cu toate măsurile luate de către autoritățile civile și militare, au fost numeroase cazurile de trecere frauduloasă a frontierei și primii arestați pentru infidelitate au fost bucovinenii de religie ortodoxă. În același timp, avocatul Slușanschi consemna: „Mai amintesc pentru azi că cu brigada (austriacă din Storojineț, n. n. – M. O.) au fost escortați și opt țărani ruteni din Rarancea împreună cu arendașul Eduard Winiarski, arestați pentru pretinsă înaltă trădare. I-am văzut în convoi. E vorba să fie judecați la Vijinița de tribunalul marțial”⁶⁶. Pe 1 septembrie 1914, Emilian Șlușanschi era martorul unei scene ce ținea de absurdul războiului: „De la Mihalcea, sat situat lângă Cernăuți, a sosit un transport de

⁵⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357, prezenta diferit scena de mai sus: comandantul trupelor ruse s-ar fi prezentat la primarul orașului, de față fiind și mitropolitul Vladimir de Repta.

⁶⁰ T. Balan, *op. cit.*, p. 20.

⁶¹ Fred Stambrook, *The Golden Age of the Jews of Bukovina, 1880–1914*, Working Paper 03-2, October 2003, p. 14–15, arată că Salo Weisselberger a fost deportat de autoritățile țariste în Siberia.

⁶² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 59.

⁶³ Arie Leon Schmelzer, *The Jews in Bukowina (1914–1919) – World War and Russian Occupation*, în *History of the Jews in the Bukowina (Geschichte der Juden in der Bukowina)*, edited by Hugo Gold, vol. I, Tel Aviv, 1958, p. 67.

⁶⁴ T. Balan, *op. cit.*, p. 20.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Emilian Șlușanschi, *Articole, amintiri, mărturii*, ediție îngrijită și notă bibliografică de Liviu Papuc, cu un studiu introductiv de Ion Agrigoroaiei, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 110.

«prizonieri». Erau câțiva bărbați, partea cea mai mare însă femei și copii, unii dintre aceștia din urmă chiar la piept, în total 32 de persoane, însoțiți de câțiva polițiști rurali (țărani) din Mihalcea, înarmați cu ciomege și coase. Acești bieți oameni erau țărani «moldoveni» din satul Stroești, situat în Basarabia, aproape de frontiera austriacă. Mi-au spus că veniseră înainte cu patru săptămâni la Noua Suliță la târg, unde au fost arestați, și de atunci sunt purtați neconținut din sat în sat. Erau, bieții, istoviți de atâta osteneală și foame ce duseseră⁶⁷. Printr-un manifest, colonelul Fischer reamintea populației, la 13 septembrie 1914, că oricine era doar bănuț de „trădare” sau „atitudine dușmănoasă” putea fi împușcat pe loc⁶⁸.

În teritoriile ocupate de armatele imperiale ruse au fost impuse reguli specifice stării de război. De pe edificiile publice trebuiau date jos însemnele austriece și trebuia arborat steagul imperial rus. În cazul insultării sau a înlăturării forțate a steagului imperial rus, primarul avea să fie judecat după dreptul marțial și orașul/localitatea urma să fie distrusă. Se interzicea circulația între orele 7 seara și 6 dimineața, contravenienții fiind pasibili de împușcare. Până la orele 7 seara, orașele trebuiau iluminate și toate „răsuflătorile” de pe acoperișuri sau poduri trebuiau astupate. Contravenienții erau amenințați cu amenzi usturătoare (de 10 000 de ruble) sau cu închisoarea. Negustorii trebuiau să țină deschise prăvăliile, între 6 dimineața și 6 seara și nu aveau voie să dosească marfa sau să o vândă la un preț mai mare. Era interzisă vânzarea oricărui băuturi alcoolice. Calomnierea ofițerilor, soldaților armatei ruse, răspândirea de știri mincinoase erau aspru pedepsite. De asemenea, aveau să fie spânzurați pe loc cei considerați spioni. Trebuiau predate toate armele de foc, săbiile, iataganele, pumnalele, precum și orice fel de muniții⁶⁹ etc. Dispozițiile în vigoare sub austrieci s-au păstrat și sub stăpânirea rușilor, adică „ne-am schimbat stăpânul, nu însă și felul de stăpânire”⁷⁰. Din scrierile interbelice, din jurnalele contemporanilor aflăm că prezența armatelor ruse pe teritoriul Bucovinei s-a soldat mari jafuri și distrugerii materiale⁷¹.

Ca urmare a unei acțiuni a militarilor conduși de maiorul Iaskiewicz, orașul Siret a fost ocupat de trupele austriece aflate în subordinea lui Fischer. Cum rușii nu au acordat o prea mare atenție apărării teritoriului cucerit de ei, la mijlocul lui octombrie 1914, după câteva lupte la Tereblecea, Oprișeni și Bărlințe, austriecii au ocupat teritoriul dintre Prut și Siret și au reluat controlul asupra orașului Cernăuți, la 21 octombrie 1914, au constituit un nou Consiliu Comunal și și-au sporit efectivele militare. Guvernatorul Bucovinei, revenit la Cernăuți, a lansat chemarea pentru un împrumut de război⁷². În acest timp, mai multe familii din Bucovina au

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ T. Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914–1918*, p. 64.

⁶⁹ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 129.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Romulus Deladorna, *Bucovina în 1914–1915*, Suceava, Tipografia „Școala română”, 1915.

⁷² T. Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 22.

reușit să fugă și „Viena a fost umplută cu refugiați evrei din Galiția și Bucovina”⁷³. Pentru sprijinirea lor au fost înființate de către autorități tabere în Boemia, Moravia, Silezia, Salzburg, Austria Superioară, Stiria și Carintia. Cu sprijinul unui birou, înființat pentru a acorda asistență celor refugiați, au fost puse la dispoziția acestora resursele de bază. La Viena, un important rol l-a avut organizația sioniștilor condusă de dr. Schwartz Hiller, ajutat de Anita Mueller⁷⁴. Atunci au fugit din Cernăuți între 3 000 și 5 000 de evrei. Alți locuitori s-au refugiat la rude și în localități din Bucovina sau din Ardeal mai puțin expuse atacului trupelor țariste. Metodele brutale folosite de trupele țariste, precum incendierea și teroarea, au fost cele care s-au adăugat distrugerilor de bunuri materiale, precum în Noua Suliță, Rarancea, Sadagura, Boian, Mahala, Ostrița și în Cernăuți. Au fost jefuite clădirile care adăposteau instituțiile locale și centrale, școlile, precum și proprietățile evreilor și sinagogile acestora. În Cernăuți, Sinagoga Mare și Templul au fost cruțate datorită intervenției mitropolitului Valdimir Repta, care a acceptat să adăpostească în reședința mitropolitană și 63 de pergamente sacre ale evreilor, pe care le-a returnat după terminarea războiului.

În preambulul unei noi ofensive ce avea drept scop reluarea controlului asupra orașului Cernăuți, generalul Ariutinov i-a cerut lui Iaskiewicz să predea de bună voie orașul. Răspunsul austrieșilor fiind unul negativ, la 24 noiembrie 1914, rușii trec la atac, bombardând dinspre Sniatyn și Hlinața. Deși au venit în ajutor noi efective militare, respectiv Divizia 54, comandată de generalul Lilienhof, rușii au trecut Ceremușul și au ocupat localitățile Vășcăuți, Carapciu, Voloca și Hlinața. Trupele austriece s-au retras spre Carpați, reușind să-i oprească pe ruși la Mestecăniș, lângă localitatea Iacobenii. La 27 noiembrie 1914, orașul Cernăuți a fost ocupat de armata rusă condusă de colonelul Sekin, înlocuit ulterior de generalul Laurentiev.

A fost reinstaurată administrația condusă de Simion Evreinov, Alexei Gerowski și Temistocle Bocancea. Orașul Suceava a fost ocupat la 2 ianuarie 1915, la orele 13, de trupele ruse conduse de colonelul Bacunin⁷⁵. La intrarea cazacilor în oraș, un grănicer austriac ce sta ascuns într-o pivniță a tras asupra soldaților cazaci, doborând pe unul dintre ei, după care a fugit peste graniță, la Burdujeni, în România. Orașul a fost invadat de cazacii care trăgeau focuri în aer și comandantul rus i-a somat pe suceveni să îl predea pe jandarmul austriac, până la orele 18, în caz contrar „amenința că va da foc orașului și îl va bombarda cu tunurile ce erau postate în comuna Șcheia”⁷⁶. Orașul Câmpulung Moldovenesc a fost și el ocupat la

⁷³ Arie Leon Schmelzer, *op. cit.*, p. 67.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Erast Diti Tarangul, *Cronica familiilor Tarangul, Țurcan și Bendevschi*, mss, p. 78, SJAN Iași, Fond nr. 89, *Erast Tarangul*. În alte surse se afirmă că ocupația rusă în Suceava a început la 3 ianuarie 1915.

⁷⁶ *Ibidem*. În manuscrisul indicat mai sus, Erast Tranguș afirmă că, atunci, colonelul rus a renunțat la insistențele părintelui Mihai Sârbu, care s-a instalat primar după fuga autorităților austriece. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 24, bazându-se pe informațiile culese din „Neues Wiener Tagblatt”, din 15

începutul lui ianuarie 1915, pentru că, la 6–7 ianuarie 1915, rușii au fost opriți în înaintarea lor, la Iacobeni⁷⁷.

Din aceeași pornire ca și Aurel Onciul, Nicolai Wassilko a sprijinit înființarea unui corp de voluntari ruteni. Au fost înscriși bărbați între 24 și 42 de ani din: Marenita – 50, Șipote – 54, Putila – 90, Plosca – 73, Rostoki – 100, Serghieni – 82, Lăpușna – 48, Dichteniț – 100 ș.a. Au fost strânși în Seletin, la 20 noiembrie 1914. Acolo li s-au înmănat arme Werndl și banderola negru cu galben. Au depus jurământul și, după un exercițiu militar de zece zile, au fost considerați apti a lupta⁷⁸.

Pentru a-i mobiliza pe țărani de pe văile Sucevei, Siretului și Moldovei, Aurel Onciul a lansat un apel destinat „țăranilor români”, în care se arăta că soarta românilor era legată de Austria⁷⁹. În ziua de 22 noiembrie 1914, la chemarea lui Aurel Onciul, s-a ținut la Suceava o mare adunare, la care au participat 2 000 de țărani. Aceasta a avut loc în curtea Bisericii „Sf. Gheorghe”, acolo unde se aflase sediul mitropoliei în Suceava. Adunarea era menită să reafirme atașamentul țărănimii române din Bucovina față de Austro-Ungaria și să determine un răspuns pe măsura așteptărilor austrofililor, din partea Regatului României. Adresându-se într-o telegramă regelui Ferdinand I al României, cei adunați la Suceava, la 22 noiembrie 1914, cereau: „Nu vărsa sânge românesc” „și drept aceea nu intra în împărăție, ci mai vârtos poruncește oștirilor M. Tale să lupte alături de oștirile împărătești”⁸⁰. Cu același prilej, s-a propus formarea unui corp de voluntari români, menit ca „în caz de nevoie să ne apere vetrele, femeile, mamele și copiii noștri”⁸¹. Se afirma că legionarii români care urmau să facă parte din acest batalion, de n-ar fi trebuit să părăsească satele din care erau recrutați, „ci, în cazul cel mai rău, să păzească la marginea satului”⁸². Prin înființarea acestui corp de voluntari români se urmărea, afirma Teodor Balan, să se demonstreze faptul „că Austria stăpânește popoare mulțumite, și să îndemne România să intre în război alături de Austria”⁸³. Cum voluntari nu s-au prea găsit, jandarmii lui Fischer au fost cei care au „recrutat” oameni din fiecare localitate. Au fost strânși cam 1 500 de luptători din diferite localități. Listele pe care le consultase T. Balan consemnau: Berchișești și Corlata – 50 de oameni, Valea Seacă și Capu Câmpului – 100 de „voluntari”, Cacica – 20 de legionari, Solca – 50, Drăgoiești și Măzănăești – 50, Gura Humor – 44, Mănăstirea Humorului – 56, Ilișești – 50, Capu Codrului – 103 și Vatra

februarie 1915, afirmă că primarul orașului Suceava era Epaminonda Voronca și el ar fi reușit să-l înduplece pe comandantul cazacilor să nu recurgă la represalii.

⁷⁷ Nicolae C. Popescu, *Gura Humorului trepte de istorie (1490–1918)*, Galați, Editura Porto Franco, 1990, p. 116–117.

⁷⁸ T. Balan, *op. cit.*, p. 24.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 25.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, p. 26.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

Dornei – 8⁸⁴. Corpul de voluntari a fost dus la Câmpulung, unde au primit câte o armă „Werndl”, o pușcă scoasă din uzul armatei austriece, li s-a dat câte o eșarfă cu negru și galben, pe care au purtat-o pe brațul stâng, au depus jurământul de credință în piața orașului și Fischer le-a ținut un discurs patriotic în limba română. În felul acesta batalionul de voluntari români (alături de cel format din ucraineni) a intrat în rândul forțelor armate menite să apere Bucovina. Deficiențele de pregătire militară și starea de sănătate precară a unora dintre „voluntari” au făcut ca, la puțin timp, după constituirea batalioanelor, să fie concediați.

Batalionul de voluntari români a fost implicat în luptă, pentru prima dată, în noiembrie 1914, când armata austriacă se retrăgea în Carpați, din fața trupelor rusești. Voluntarii ucraineni au acționat la Vijnița, Berhomet, Mihova și Banila Moldovenească. Când rușii au ocupat orașul Suceava, au fost folosiți legionarii români. Primul lor comandant a fost locotenentul Thierberger. La 1 ianuarie 1915, voluntarii români au ocupat localitățile Gura Humorului, Capu Codrului și Ilișești. O altă companie trebuia să închidă drumul spre Frasin, Frumosu și Argel. În cazul care ar fi fost atacați de forțe rusești superioare, aceștia trebuiau să se retragă, „pe poteci” la Fundul Moldovei și Pojorâta⁸⁵. În luptele pe care le-au purtat cu forțele armate ruse, la Mestecăniș, voluntarii români din Bucovina au fost înfrânți. Mulți dintre ei s-au retras în debandadă spre Câmpulung, alții au fost prinși de către ruși și executați, fiind considerați francitirori, un grup dintre ei a încercat să opună rezistență la „Podul Bucătarului, lângă Câmpulung, nerezistând s-au retras spre Pojorâta și Rarău și, în fine, unii au fugit peste hotar, în România⁸⁶.

După operațiunile militare din ianuarie 1915, armata austriacă s-a regrupat și refăcut. Comandantul trupelor care acționa în zona Vatra Dornei era generalul Plannzer Baltin, cunoscut ca un bun organizator. Acesta avea în subordine Divizia 54 condusă de generalul Lilienhof (devenită mai târziu „grupul Papp”), cu șeful de stat major pe Daniil Pop (Papp). Acestei divizii i-a fost repartizat și maiorul Victor Rusu, originar din Năsăud, „fire de militar și francitiror”⁸⁷, care, folosindu-se de priceperea a 200 de țărani năsăudeni, s-a afirmat glorios în luptele din Bucovina. La divizia Lilienhof au fost atașate și două batalioane de voluntari români și ucraineni. Jandarmii au fost despărțiți de armata operativă și au fost folosiți pentru a menține ordinea și a asigura paza frontierei.

Consemnând importanța pozițiilor din Obcinele Bucovinei, pe care le ocupau austriecii, Constantin Ursachi consemna în cronica sa: „Austriecii aveau poziții admirabile și[-i] zdrobeau pe ruși. Vin trăsuri cu soldați răniți care trec spre Cernăuți și de aici în Rusia. Bubuiturile se auzeau bine mai ales pe la sărbătorile Iordanului, au fost mari lupte la Mestecăniș, Pojorâta, Cârlibaba. Mestecănișul a

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 27–28.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 30.

scăpat pe austriecei de invazia rușilor în Ungaria”⁸⁸. Pe 29 ianuarie 1915 se zvonise în Rădăuți că rușii au fost înfrânți și la 5 februarie se știa că aceștia se pregăteau de retragere. Pe 10 februarie (st. n.) 1915 au intrat primele trupe austriece în Rădăuți. La 11 februarie 1915, 500 de soldați husari, dragon și pedestri se aflau în apropierea orașului Rădăuți și Daniil Pop se afla „lojat” la părintele Constantin Ursache, descriindu-i acestuia cum au fost luptele de pe Mestecăniș. Pe 12 februarie 1915, după ce maiorul Pop a decorat 15 soldați recruți din Regimentul 41, cu medalia de argint, pentru faptele de vitejie de la Mestecăniș, părintele Ursache a văzut un convoi de 500 de trăsură încărcate cu haine, scoarțe din case ș.a., însoțite de femei, copii mici și petrecuți de miliție și husari călări care erau duși la Rădăuți. Convoitul a trecut mai mult de două ore prin Frătăuții Noi. Erau lipovenii din Fântâna Albă și Climăuți, care nu se „purtaseră loial” și făcuseră servicii rușilor⁸⁹. Cunoscând realitatea, părintele Ursachi scria: „Cei mai mulți dintre ei, care au făcut servicii rușilor, nu mai sunt în sat, ci, la retragere, s-au dus cu rușii, așa că cei rămași aproape toți erau nevinovați, dară trebuiau să sufere pentru cei fugiți”⁹⁰. Lipovenii au fost duși la Rădăuți, într-un „lagăr” făcut în ograda Poștei. Acolo au stat câteva zile și apoi au fost duși la curtea marțială de la Vatra Dornei. Cei considerați nevinovați s-au întors abia după o lună⁹¹. Sâmbăta, pe 13 februarie 1915, a trecut prin Frătăuții Noi un alt convoi cu călugării și călugărițele de la Fântâna Albă. Duminică, pe 14 februarie, au urmat același drum cei săraci, care nu aveau trăsură proprii⁹². Mitropolitul lipovenilor de la Fântâna Albă se retrăsese din timp, în Basarabia, împreună cu armatele rusești. În satele evacuate au fost instalați soldați, câte unu la 10 case, care trebuia să păzească avutul celor evacuați. Din condica parohială aflăm că unii ofițeri austrieci ar fi dorit să dea foc satelor Climăuți, Fântâna Albă, Camenca și Volcineț, pentru că îi considerau vinovați pe locuitorii acestora de înfrângerile pe care le suferiseră în 1914. Daniil Pop s-a împotrivit. Pe 18 februarie 1915, armata austriacă a intrat în Cernăuți⁹³. Guvernul și amputații au reocupat vechile poziții. După cifrele calculate în epocă, cam 29 000 de soldați ruși au murit în luptele din Bucovina, de aceea, deprimăți, rușii cântau la retragere: „Dorna voastră, moartea noastră!”. În martie 1915, au fost trimiși lucrători care i-au îngropat pe rușii morți la Mestecăniș⁹⁴. La 12 martie 1915, au fost concentrați bărbații cu vârste cuprinse între 36 și 42 de ani: „Iarăși jale și plâns, iar afară era un viscol de îngropa lumea

⁸⁸ Constantin Ursache, *op. cit.*, p. 70.

⁸⁹ Виталий Гайсенюк, *Репрессии австрийских властей против москвофилов Буковины в годы Первой Мировой Войны (Retaliations of Austrian authorities against moscowphiles in Bukovina during the years of the First World War)*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, XX, nr. 2, 2014, p. 443–462.

⁹⁰ Constantin Ursache, *op. cit.*, p. 71.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, p. 72.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 73.

parcă și văzduhul îi oprea⁹⁵. Pe 28 martie 1915, bucovinenii au putut auzi clopotele bisericilor după o lungă perioadă în care acest lucru a fost interzis.

După o perioadă de liniște, rușii au încercat să reocupe teritoriile pierdute, folosindu-se de infanterie. După mai multe nereușite ale rușilor din aprilie 1915, austriecii au început la 2 mai o ofensivă puternică pe Frontul Galițian, ajungând până la Brest-Litovsk. Părintele Constantin Ursache consemna că la această ofensivă, austriecii au folosit o putere de foc extraordinară, adică 1 500 de tunuri și în patru ore au folosit 1 000 de vagoane de muniție⁹⁶. La mijlocul lui mai 1915, armata rusă a pornit o nouă ofensivă, reușind să treacă Nistrul și să ocupe teritoriul dintre Nistru și Prut. Ajunși în fața orașului Cernăuți, rușii au încercat să cucerească orașul-capitală al Bucovinei. Încercările rușilor de a reveni s-au repetat la 28 mai, la 6 iunie etc. După ce armatele austriece, conduse de Daniil Pop, au reușit să reocupe teritoriul din nordul Bucovinei, raportul de forțe s-a păstrat timp de aproape un an de zile⁹⁷.

Situația dificilă din Bucovina, care nu mai avea seamăn „de la tătari încoace”, este descrisă de N. Iorga astfel: „De la un capăt la celălalt al Bucovinei au trecut oștile, ale stăpânilor cunoscuți și ale stăpânilor pe care-i adusesse o nouă năvălire. Dacă administrația Împăratului de Apus n-o fi făcut alte minuni decât aceea de a mîna copiii la moarte și de a sechestra pentru armată mălaiul cerșit din România, și acum vor fi umblând prin satele sărăcite și lipsite de brațele muncitoare ale bărbaților femei fără nădejde și copii fără sprijin. Pe mulți ani gospodăriile vor rămânea spulberate ori închircite, iar morții nu se mai întorc și schilozii, povară celorlalți, ar voi să fi rămas alături de frații lor care au murit”⁹⁸.

La 23 mai 1915, Italia a declarat război Austro-Ungariei și, pe 10 iunie, au luat la arme toți bărbații cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani. Starea de spirit a populației era dintre cele mai rele. Prin sate și în orașe se mai vedeau doar bătrânii, La 24 august 1915 au început lucrările de pregătire, credeau contemporanii, pentru eventualitatea că și România ar fi declarat război Austro-Ungariei. Atunci au fost săpate tranșee, pe care le-au acoperit cu scânduri și pământ, cu porți din lemn acoperite cu sârmă ghimpată care mergeau de la estul satului Baineț, la Climăuți, Horaiț, Costișa, estul Frătăuților, Horodnic de Sus și Marginea.

La 15 octombrie 1915, Bulgaria a intrat în război alături de Puterile Centrale, Grecia se afla în plină dezbateră, prim-ministrul Eleftherie Venizelos dorea intrarea în război alături de Antanta și regele dorea participarea alături de Puterile Centrale. În aceste împrejurări, românii bucovineni credeau că intrarea României în război ar fi avut darul să decidă victoria finală⁹⁹.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ T. Balan, *op. cit.*, p. 33.

⁹⁸ N. Iorga, *Carte de povești din Bucovina*, în „Drum drept”, X, nr. 26, 26 iulie 1915, p. 409.

⁹⁹ Constantin Ursache, *op. cit.*, p. 74.